

MECÉNÁSOK ÉS KERTJEIK

Két, egymással összefüggő kötet jelent meg kis időbeni különbséggel. A *Kastélykonferenciák*, amelynek alcíme *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra*, az 1997. és 2000. között tartott ilyen tárgyú konferenciák anyagaiból készült válogatás, a *Királyi és hercegi kertek Magyarországon* című, bőven illusztrált tanulmánykötet pedig a hajdani magyar tájépítészet csúcsteljesítményeit, történetüket és lehetséges jövőjüket tárgyalja.

A Keszthelyen építő Festeticsek kastélyának mai állapotát, kiváltképpen jövőjének biztató képét kissé nagylelkűen rajzolja meg Czoma László igazgató, azonban amit a horvát eredetű nemesi, később főnemesi családról ír, alapos munka eredménye, és hasznunkra való. A mecénatúra egykor a szépség teremtésében való aktív részvétel volt. A tömören megírt családtörténet érdekes olvasmány. A Festeticsek nevéhez fűződik a Georgikon, a mai Természettudományi Múzeum elődjének értékes ásványtára, az iparosok Keszthelyre telepítése, az uradalmi kórház építése, a gyógyszertár és a könyvtár alapítása, a nemzeti hadsereg kine-

velésének támogatása, polgári iskola, a katolikus család által épített református gimnázium, a népfürdő, és így tovább.

A mecénatúra egykor szerves része volt a főúri életnek. Részben ráfoghatni, hogy szerepét a birtok értékének emelésében is megtalálhatjuk, de az kétségtelen, hogy ami általuk építettett esztétikai értékünk van, a nemzeti kincs része. Akiket pedig megrendelésekkel vagy vendéglátással jóltartván segítettek művészetükben, legyen az zeneszerzés, vagy irodalom stb., éppúgy nevezhetők a világörökség részeinek, mint hátrahagyott, maradandó javaik.

A Festeticsékénél szűkebb volt a mecénatúra területe a Grassalkovichoknál. G. Merva Mária, a gödöllői Városi Múzeum igazgatója dolgozatában kiemeli, hogy a nyolc generációból álló család elsősorban építkezésre költött. Igaz, könyvtárakat is építettek, és azokba könyv is kellett, a kastélyokhoz templom, képzőművészeti alkotások, kert, azaz park, erdő, fácános, vadaskert, színház, abba színészet, operisták, muzsikához zeneszerzők, muzsikusok. Mégis, e sokat építő család

fejei, elsősorban az építkezésre koncentrálták erőiket. Ez még akkor is igaz, ha Merva Mária – irodalomtörténész lévén – maga felé hajló kezével II. Grassalkovich Antal könyvgyűjtői, kiadói és irodalomtámogatói tevékenységének értékét hangsúlyozza, holott más értékszempontok szerint, példának okáért a vallási türelem jegyében végzett építtetések és sok más értékteremtés és -őrzés terén nagyszemélyű magyarok voltak e horvátjaink. Maradva Merva tanulmányánál: II. Grassalkovich Antal, a bőkezű poézistámogató maga is írt, jól és okosan, miközben az irodalom támogatása nála, aki iskolában poétikát is tanult, elsősorban a nemzet nyelvének művelését szolgálta.

A Nádasdyakon, a Marczibányi családon, Zichyéken, a Wesselényieken át jutunk el Praznovszky Mihálynak Odescalchi Eugenie hercegnő sorsán és emlékiratain át bemutatott, művelődéstörténeti munkájához, ami irodalmi értéként is kiemelkedik a többi közül. A nagy ívű és sok ágú munka a hercegnő életén át, illetve annak összefüggéseivel árnyalva mutat be egy egész korszakot főnemeseivel, kultúrájával és szokásaikkal. Így kerül szóba a Praznovszky által passzív mecénatúrának nevezett természettudományos gyűjtés hasznának elismerése. A hercegnő köreiben, környezetében többen nemcsak gyűjtési szenvedélyüket elégítették

ki jeles gyűjtemények létrehozásával, s nem is csak ismeretterjesztési haszna van ennek. Egyrészt maga az elfoglaltság és irányultsága, másrészt a levéltárak, könyvtárak, növénytani és ásványtani gyűjtemények numizmatikai kollekciók nagymértékben hozzá is járultak a magyar tudományosság fejlődéséhez, nemkülönben a közgondolkodás és a mentalitás megváltoztatásához. Valóban passzív e támogatás a praxist a maga általánosságában tekintve, azonban, miként katalizátorok nélkül nem képzelhető el sok fontos vegyi folyamat, az ő kisugárzásuk nélkül remeklések özönével volnánk szegényebbek.

A Hatvany családról Németh József írt olvasmányos, nagyon fontos munkát. Ez is több irányban érdekes, hiszen-távolról sem közömbös, hogy Ady mecénásáról van szó, és e nemes família magyar zsidókból állt: amint, teszem hozzá, ha valaki a mai sok örökség mellett nem figyelne fel a magyar kishemes Ady Endre nagy szerelmének, Brüll Adélnak, azaz Lédának polgári nevére, a nemzeti kultúra zsidó támogatóinak szerepe jelentős.

Kiemelkedő a Gyarmathy és a Hory család története is, amivel Miklósi Sikes Csaba szerepel a kötetben. A két nagy kalotaszegi család a Kalota vidékén imponálóan sokat tett azért, hogy szűkebb pátriájuk művészeti értékeit megőrizték az utókor-nak, és életre keltsék a haladó ha-

gyományokat. Ez annyira sikerült, hogy a kalotaszegi varrottasok termeléséből ma is megél az egész környék. A helyi művészetben legjelentősebb, de valamiért feledésre ítélt házaspár Gyarmathy Zsigmond és felesége. A Monarchia-szerte ismert urat mindenki Zsiga néven ismerte, feleségét pedig, aki még népdalgyűjtéssel is foglalkozott, Gyarmathy Zsigáné néven őrzik a tudományos emlékezet is. Ez a dolgozat értékmű, bár elmulasztja említeni Gyarmathyné kivételes támogatás-szerző („passzív”) útjait is: többek között azt, hogy a helyi népművészeti értékeknek távoli piacokat is megnyert. (*Helikon Kastélymúzeum – Keszthely, 2000*)

A másik, ezzel szorosán összefüggő könyv címe *Királyi és hercegi kertek Magyarországon*. A tanulmányok három-három nyelven szerepelnek a kötetben (magyarul, angolul, németül), témájuk pedig Eszterháza, Gödöllő, Keszthely és Visegrád.

A kert-, illetve tájtulajdonosok nagyrészt a fentebbi dolgozatoknak is szereplői, azonban e kötetben más a megközelítés. A mecénások mint táj építetők szerepelnek itt. Épült és meghagyott természeti elemek, valamint épületek funkció és korstílus szerint adják tárgyát a napjainkban szokatlanul szép, bár a digitális könyvtermelés minden hibáját magán viselő kötetnek.

Jeles, hogy miközben történelmi képet ad a négy világhírű építészeti

együttesről, nemcsak múltját és kialakulását ismerteti, hanem a lehetséges, illetve részben már kész jövőjüket is bemutatja. A lehetséges jövőhöz tartozó elképzelések, szempontok és döntések hátterét, illetve okát is feltárva ad – csak hellyel-közzel túlírva – tönkretett értékeink megmentéséről tanulságos tájékoztatást.

Mőcsényi Mihály *Eszterháza korszakai* címen ír az egykor Süttör, majd Eszterháza néven híres lett kastélyról és környékéről, amit a – hadd mondjam így: „népharag” – Fertődnek nevezett el, vélvén, hogy az Esterházyak nevének átalakításával a múltat valóban végképp eltörli. A professzor emeritus, a „kiérdemesült” tudós nagyszerű témára talált: a stilisztikailag legegységesebb együttest választotta. A II. Józseffel egy évben elhunyt I. Miklós herceg után Eszterháza sorsa az enyészet volt, s ez enyészet – lassú hanyatlást – rohamléptekkel gyorsult fel a proletárdiktatúra idején.

A szovjet katonáknak nemibeteg-kórházként meggyalázva szolgált a világörökségre méltó komplexum, azonban valószínűleg ez mentette meg a végső enyészettől. Kifosztására a háború átviharzása idején nem volt idő, és az is lehetséges, hogy – miután Dunántúl-szerte hurcolta a felszabadítottak hada a mesés értéket – a maradék megmentését szolgálta a kórházzá tétel és a vele járó kivételes bánásmód.

M. Szilágyi Kinga Gödöllőt tárgyaló munkája viszonylag kevesebb gondot fordít a múltra, ő a múltra épülő rekonstrukcióval foglalkozik elsősorban. Korszakokat jelöl ki a múltban: Mária Teréziára, Ferenc Józsefre és Horthyra, mint pillérekre építve, ugyanakkor megmutat egyfajta jövőbe vezető utat is. Műve elkészültekor bizonyára nem tudott még az azóta felbukkant nyomokról. E nyomok a gödöllői Sissikultuszra rimelő adalékok. Ferenc József hitvese – természetesen (pardon!) – szétdúlta a korábbi rendet. A korábbi rend meglehetősen konfúzus volt, hiszen a barokk táj csak fölszéllel illeszthető a gödöllői dombvidékbe. A máriabesnyői kegytemplomra nyíló 3-as út, csupán némi megengedéssel nevezhető a környék templomára nyíló útnak. Magyarán: a kastélyból nem lehet látni a kegytemplomot, ahhoz néhány száz méter távolodni kell, s ez is az új, huszonöt éves plébánosnak (Gencsi Szeráf atyának) köszönhetően nyit arcot a távolba. Kivágatta az elöregedett fákat, amelyek elfedték az utazók előtt az I. Grassalkovich Antal feleségének köszönhető kegyhely arcát. Számunkra nem közömbös: facsemetékkal bőven pótolta az okozott hézagot, miáltal megőrizte a vegetációt, a templomra való rálátást – eredeti rendjének megfelelően – helyreál-

lította. A templom építése közben egy X–XI. századi csontból faragott Mária-szoborra bukkantak, ami összefüggött a mélyen hívő I. Grassalkovich Antalné álmával. A máriabesnyői Mária-kultusz kegytárgya a templomban látható.

Sajnos kimaradt egy M. Szilágyi dolgozatból, hogy a színreformátus Gödöllő, a katolikus Grassalkovichok távolról sem szándékos hatására visszavette a pápista hitet. Elannyira, hogy közel 23 ezer megkeresztelt katolikus él ma Gödöllőn. Míg a reformátusok, akiknek külön templomot épített a kegyúr, ma is alig nyolcezren vannak.

Mindez csupán látszólag nem fontos, azonban református templomot építő katolikus barokk főúróly nagy ritkaság, hogy megemlénkünk elkerülhetetlen. A dolgozatnak azonban hiátusa ez.

Amiről azonban nem tehet a szerző: az általam említett Sissikultusznak velejárója lett az a titok, ami miatt a kert szintjét mintegy másfél méterrel megemelték: a kormányzó igyekezett stílusbeli rendet teremteni a kissé eklektikus kertben és tájon, ami ettől még zavarosabb lett. Jelenleg az a helyzet, hogy – esztétikai tanulmányaink ellenére – az Erzsébet-féle barokk kastély-angol kert kompozíciót készülnek helyreállítani. Kissé bizarr, de legalább hiteles változat lesz.

Alföldy Gábor, a kötet szerkesztője írt a keszthelyi Festetics-kastélyparkról. Ennek részletezésére nem térek ki: az ifjú tájpark-vizsgáló nem új produktumot hozott létre, hanem élt minden könyvszerkesztők jogával: szakdolgozatának egy sok forrással alátámasztott részletét emelte be a kötetbe. Ez minden tekintetben meglátszik: a szerzőnek nincs önmagával szemben kellő ereje a rövidítéshez, ugyanakkor – és éppen emiatt – egyes pontokon túlrészletez, más helyeken pedig érezni a terjedelmi határokhoz igazodó, kényszerű, szívszakadott szövegrövidítést.

Az idő bizonyára meghozza a mértéktartás kegyelmét: ha tetszik, ha nem, az ifjú kiadó rászorul.

A visegrádi épületkomplexusról J. Szikra Éva írt nagyszerű dolgot. Ha az ő esetében megfeledezünk a kiváló felújítási tervről, és hagyjuk magunkat elragadtatni a történelmi múlt csodáitól, amiket e tervrendszerhez alkalmazván megír, az illusztrációkkal együtt szemlélve tehetjük magunkévá e tudós hölgynek rekonstrukciós elképzeléseit.

Visegrád önmagában világörökség. Egészen más dolgot ígényelné, hogy (akivel csak lehetséges összeveszve) megvitassuk, mi mindenért igen, és mi minden hiányzik még a világ sóhajából, hogy mintegy közfelkiáltással ismerhetnők el csodálatos voltát. Korszakok sorolnak egymás feszes hátán, és mindenik akár önmagában is igaz, erős s teljes képe a magyar nemzeti múltnak.

Szikra Éva javaslatokat is tesz – példának okáért – a gyümölcsös és a szőlőskert, a palota együttes fölötti erdőrész felújítása és vízelvezetése, valamint a helyreállított épületrészekhez csatlakozó kertrészek helyreállítására.

Rendkívül nehéz, de – úgy tűnik, félévezred után ismét – megoldható program ez. Az együttes víztől való óvó mentesítése, ugyanakkor a víz flórafenntartó kihasználásának tudása.

(Szent István Egyetem Kertművészeti Tanszék, Mágus Kiadó – Bp., 2001)